https://doi.org/10.37919/0201-419X-2025.103.2
УДК 811.161.2'373'38:821.161.2'06-3

СКЛАДНІ НАЙМЕНУВАННЯ У ПРОЗОВИХ ТВОРАХ ОКСАНИ ЗАБУЖКО

БАБІЙ
Ірина Михайлівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та славістики,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка;
вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027;
e-mail: iryna.babiy@ukr.net
ORCID: 0000-0002-1568-7920

Iryna
BABII,

candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of General Linguistics and Slavic Languages,
Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University;
2 Maksyma Kryvonosa St., Ternopil 46027, Ukraine;
e-mail: iryna.babiy@ukr.net

У статті представлено основний склад і стилістичні функції композитної лексики в прозових творах Оксани Забужко. Проаналізовано семантику, структуру й текстове навантаження складних іменників, прикметників, дієслів і прислівників. Визначено, що в проаналізованих текстах переважають групи складних прикметників та іменників. Продуктивні способи творення складних слів – осново- і словоскладання. З'ясовано, що більшість виявлених композитів є індивідуально-авторськими, мають виразне стилістичне забарвлення.

***Ключові слова**: складне слово, складний іменник, складний прикметник, композит, спосіб творення, основоскладання, експресивність.*

Оригінальністю творчої манери, різноманіттям мовних засобів образотворення відзначені художні тексти сучасної української письменниці Оксани Забужко, одночасно епатажної і популярної серед великого читацького загалу. Такі автори та їх твори завжди в колі уваги лінгвостилістики, адже, як зазначає Н.М. Сологуб, «індивідуальний стиль письменника – це система засобів вираження. Користуючись загальнонародною мовою свого часу, він відбирає, комбінує і створює слова і словосполучення у відповідності до свого світобачення, ідейно-естетичної

платформи, об'єднує ці слова у своєрідну історично, тематично і естетично виправдану індивідуальну систему» [Сологуб 1993: 23]. На індивідуальному стилі письменниці позначилися особливості її мислення, віддзеркаленого у слові, текстова семантика якого «органічно синтезує філософські, міфологічні, історико-документальні, лірично-споглядальні, есеїстичні елементи» [Романенко 2017: 294]. Такий нюанс дозволяє нам закцентувати увагу на складних найменуваннях у прозових творах Оксани Забужко, їх семантико-функціональних особливостях і текстовій ролі. Матеріалом для дослідження послужили оповідання та повісті письменниці, вміщені у книзі «Після третього дзвінка вхід до зали забороняється».

Як відомо, загальномовні питання семантики і творення складних слів, їх функціонування висвітлено у працях Н.Ф. Клименко, Є.А. Карпіловської, К.Г. Городенської, Н.М. Сологуб, Г.М. Вокальчук, Л.П. Кислюк, А.М. Нелюби, О.А. Стишова, Ж.В. Колоїз та ін. Увага до цих номінацій на початку XXI ст. зумовлена тим, що «значно зросла активність творення композитів, юкстапозитів, абревіатур у різних функціональних стилях» [Клименко 2014: 376]. Широко представлені складні слова в художніх текстах. Численний корпус складних найменувань виявлено й у творах Оксани Забужко. З'ясовано, що найбільшою є група складних прикметників, менше складних іменників і прислівників, небагато – складних дієслів. Це зумовило порядок їх розгляду.

Складні прикметники. У творах Оксани Забужко складні прикметники традиційно характеризують зовнішній вигляд (портрет) людини (*безпорадно-оспале* тіло Авеля; *гостроносе* лице, *повногруда* реготушка, *міднокоса* жінка, *розгонисто-довгонога* постать, *чотирилітньо-пушисті* русяві кучері, *бурштиново-жовті* очі); внутрішні якості, риси характеру, стан людини: *лінькувато-валежна* особа, *самодостатня* гордість, *похмуро-заклопотана* істота.

Зафіксовано групу прикметників, які означують природу, її стан, явища, наприклад: *рудяво-сірі* небесні дими, *каламутно-білясте* небо, *сліпучо-білий* блиск на обрії, *моторошно-прекрасні* вечори, *прохолодно-вільготний* віддих землі. За допомогою них авторка створює настроєві словоописи: *Особливо*

моторошно-прекрасні *стояли* ***вечори****, коли гусне фіолет, спалахують ліхтарі, і в ущелинах занишклих вулиць починає дихати зоряне небо, – місто помалу розчинилося в мороці, мов цілий день тільки прикидалося собою, від дерев тягло ожилою вільгістю* <...> (Забужко 2017: 83).

Семантика прикметникових основ визначає ступінь експресивності того чи іншого прикметника-композита. Загальновживані складні прикметники, що характеризують предмети, об'єкти, предмети побуту (*двостулкові* двері, *куленепробійна* віконниця, *сріблясто-брудне* шмаття), містять слабкий заряд експресивності.

Підсилюють експресивне звучання складні прикметники-означення, які стосуються абстрактних назв (назви емоцій, почуттів, станів, мислення, мови і под.): *радісно-потужне* струменіння, *новозведені* емоції, *розважливо-глумлива* інтонація, *моторошно-прекрасна* любов, *можновладне* кохання, *самоцвітний* смисл. Ці метафоричні словообрази пов'язані з відображенням психічного стану людини: *Авель боявся підступитися до неї. Його вщент затопила дивна повінь: звуки – не звуки, якесь* ***радісно-потужне струменіння****, від якого хотілось чи то сміятись, чи плакати* <...> (Забужко 2017: 37); <...> *розкручується зовсім інше життя, роздроблене, атомарне,* <...> *а в своїй нескаламученій глибині воно якраз і ховає отой* ***самоцвітний****, космічний* ***смисл****, відкритий усім, окрім мене* <...> (Забужко 2017: 86). Помітно, що складні прикметники у творах Оксани Забужко нерідко стосуються абстрактних понять *щастя*, *любов*. Пор. як письменниця опоетизовує прекрасне почуття любові в такому уривку: <...> ***королівськи-щедротний дарунок*** *змученому хлопчині – неподілена, недоторкана,* ***моторошно-прекрасна,*** *мов царівна в кришталевій труні, любов – капітал, на відсотки з якого можна жити до самої смерті* (Забужко 2017: 112). Емоційне переживання щастя засоційоване із сильним шаленим фізичним чи психічним явищем: <...> *найсильніше пам'яталось іще дівоче,* ***стріхозривне*** *відчуття щастя* <...> (Забужко 2017: 389); *То взагалі була щаслива пора в їхніх із дочкою стосунках –* ***ейфорично-підхмелена****, мов приправлена прянощами, од яких прискорюється кровообіг* (Забужко 2017: 373). Як бачимо, в основі одного епітета розмов-

ний згрубілий фразеологізм «зривати дах / стріху» (‘втрачати контроль, шаленіти’), а інший утворюють взаємопідсилювані означення: *ейфоричний* (‘зумовлений станом радості, душевного піднесення у зв’язку з певними обставинами, подіями і т. ін.’) та *підхмелений*, *розм*. ‘який перебуває під хмелем, підхмелився, випив спиртного’.

Складні прикметники беруть участь у створенні одоративних образів: *задушливо-пахучий* ремінь, *млосно-солодкавий* дух, *нудотно-солодкавий* сморід; <…> *та ще* ***непродихально-парке*** *від загальної люті повітря, що розріджується потім кількагодинними гнівними балачками* (Забужко 2017: 77).

Серед численних прикметників-композитів привертає увагу читача група на позначення кольору:

- з погляду насиченості: *ясно-синя* сукенка, *темно-зелена* кохта, *світло-зелений* колір стіни;

- вираження ступеня яскравості, прозорості, інтенсивності: *сліпучо-білий* блиск, *сріблясто-чорні* жуки, *перламутрово-білий* відблиск, *каламутно-жовті* води;

- передавання додаткових відтінків: *карамельно-жовта* підлога, *бурштиново-жовті* очі;

- поєднанням двох ознак: *жовто-червоний* диск.

Традиційно такі епітети зі значенням кольору становлять асоціативно-образний центр в описах пейзажу: <…> *рознятий простір, різкий* ***сліпучо-білий*** *блиск на обрії, вітер ворушить складки хітона* <…> (Забужко 2017: 75).

Якщо загальновживані складні прикметники на зразок *чорнобровий, білозубий* не створюють особливого стилістичного ефекту, є швидше номінативними одиницями, то наведені далі характеристики кольору є психологічно навантаженими. У повісті «Книга Буття. Глава четверта» виразно передано душевний стан, страждання Авеля в такому контексті: *Світ зненачька зробився* ***вогненно-червоним*** *– перед очима в Авеля його власні* ***вогненно-червоні*** *пальці несамовито дерли чорну, як запечена кров, траву, впиваючись у багряну, жарко освітлену землю – припасти, злитися, заритися в неї! Ні, кричало все в ньому, ні,… не тепер, о, що ж ви робите зі мною… о Боже…* (Забужко 2017: 49).

Зазначимо також, що виявлені складні прикметники у творах Оксани Забужко переважно утворені на основі двох компонентів (загальновживані означення, що конкретизують зображуване з різних боків, як-от *каламутно-жовтий, сліпучо-білий, темно-карий, високогірний, прямокутний, всеохопний, самоцвітний, цілодобовий*, а почасти – індивідуально-авторські, що відбивають синкретичне мовомислення письменниці і активізують різні семантичні нюанси одночасно в уяві читача, як-от *чорнофігурний*). Зафіксовано прикметники, твірною базою яких виступають три компоненти, як наприклад: *самоцінно-блискучі* очі, *розгонисто-довгонога* постать, *протеївськи-багатолика* речовинність, *чотирилітньо-пушисті* русяві кучері, *нескінченно-тужноквильний* нявкіт, *м'ясно-червоно-жовте* щось. Таких трикомпонентних похідних виявлено небагато, але відзначаємо синкретизм їхньої семантики, що актуалізує неодновимірні словесні образи, як наприклад: *Оленка заводила серед ночі жалібний рявкіт, не вимогливий, як звичайно в дітей, коли їм щось дошкуляє, а по-дорослому* ***нескінченно-тужноквильний****, як осіння сльота, від чого Марію достоту казило* <...> (Забужко 2017: 253).

Складні прикметники у творах Оксани Забужко – оцінно-експресивний засіб. Авторка, наприклад, так характеризує дітей-підлітків у контексті: *Розуміла тепер виразно,* <...> *чому Улянка, котра наче ж уже виросла з* ***підлітково-бунтарського*** *віку, останнім часом так до неї змінилась, а натомість зблизилася з батьком* <...> (Забужко 2017: 405); <...> *перед нею, натомість, раз у раз зринало його обличчя з* ***розгублено-фальшивою*** *посмішечкою й злодійкувато втікаючими очима* <...> (Забужко 2017: 389).

В аналізованих творах нерідко фіксуємо розгорнуті описи зовнішності героїв, а не тільки окремі портретні деталі. Епітети-композити не лише характеризують емоційно-психологічні стани персонажів, але й актуалізують часово-просторові, яким авторка надає соціально-психологічного звучання, пор. в уривку з повісті «Інопланетянка»: <...> *«чоловік» (темна,* ***похмуро-заклопотана*** *істота, зі спини або в профіль, чомусь ніколи – фронтально; а це – мій чоловік» – Арсен, високий,* ***студзагонівського гітарно-романтичного*** *покрою: джинси, светр,*

ясний хлоп'ячий усміх – у мене якраз не було ***студзагонівської*** *юності, може, тому?..* (Забужко 2017: 108).

Нанизування епітетів-композитів сприяє посиленню експресії мініконтексту, в якому можуть поєднуватися контрастивні за семантикою, оказіональні за походженням складні прикметники. У результаті народжуються цікаві й оригінальні метафоричні образи, а саме: *хард-роковий* екстаз, *болючо-прекрасна* різкість, *тупо-заведене* невільництво, *мурашино-кислотна* слабість. У творах такі сполуки часто виступають вагомим емоційно-експресивним засобом, передають складний неврівноважений чи збуджений психічний стан, настрій персонажів: <...> *і свідомість… наводила Ользі тим принизливішу,* ***болючо-прекрасну*** *різкість на Улянчин прохід шкільною сценою в пурпуровій сукні – бухала в крові* ***хард-роковим*** *екстазом ударних … і вона чула, як її знов жалить вогнем у запотиличну ямку, і по руках повзе* ***мурашино-кислотна*** *слабість, викочуючи з очей сльозу* <...> (Забужко 2017: 375).

Як індивідуально-авторську рису виділяємо таку прикмету: для створення цілісних образів Оксана Забужко може нанизувати кілька різноструктурних означень, що доповнюють одне одного, розширюють асоціативне сприйняття художньої реальності: *пластиліново-податливе*, очужіле мокре тіло; *невідволодно-підшкірний* цілочасний страх, пор.: <...> *в цій* ***протеївськи-багатоликій, нудній і бездушній*** *речовинності вже не лишалося <...> місця для пожаданої тайни смислу* <...> (Забужко 2017: 107). У таких рядах поєднуються ознаки, що легко вгадуються / пригадуються із власного життєвого досвіду читача, а також оказіональні, базою для яких має бути індивідуальний життєвий досвід: <...> *наступної миті розітнувся мамин, таки мамин, але який же* ***очужілий, моторошний, колодязно-нутряний крик*** *– на ціле життя вб'ється він тобі в пам'ять* (Забужко 2017: 141); <...> *мала́ з* ***неподобним, сороміцьки-закличним реготом*** *качалася по траві* <...> (Забужко 2017: 114). Ніби подумки перегукуючись з читачем, письменниця «розтлумачує» відчуття, що їх хоче зробити зрозумілими.

Незначною є кількість оказіональних епітетів-композитів дієприкметникового походження: <...> *достатній привід для* ***вічно-жаріючої*** *відтак у ній, роками, тихої вдячности* <...>

(Забужко 2017: 388). Такі текстові структури – сконденсовані синтаксичні одиниці, що виражають динамічну ознаку.

З нашого погляду, більшість складних прикметникових найменувань варто віднести до індивідуально-авторських.

Складні іменники. В аналізованих текстах активно функціонують іменники на позначення осіб, які характеризують ряд занять, діяльність персонажа (*психоконтролер, склодув, баба-пупорізка, маляр-різьбяр, швейцар-викидайло*), його внутрішні якості, риси характеру (*шаленець-педепешник, паливода, зміючка-Оленка, садист-гвалтівник*), рідше – вік, стать, соціальний стан і под. (*дівчина-підліток, Ганна-панна, учениці-Соціалізаторки, п'ятикурсник, Учень-Цивілізатор*); зовнішній вигляд (*опецьок-десятилітка*) тощо.

Стилістично навантаженими є саме абстрактні іменники-композити – назви понять: *благополучність, усемогутність, біоенергія, малоефективність, рівновага*; емоцій, психічних станів: *самоповага, зловтіха, самопониження, самолюбство, малодухість, неповноцінність*; станів, процесів та їх результатів: *циклічність-неперервність, самоплив, саморегуляція, самооборона, лиходійство, звукоізоляція, смішок-зітхання, конечність-єдиноможливість*.

У мовотворчості Оксани Забужко більшість складних іменників традиційні, загальновживані. Вони утворені або шляхом осново- та словоскладання (*рівновага, книжечка-розмальовка*), складанням основ із суфіксацією: *верховіття, тисячоліття, десятиліття, чотирикутник, самолюбство, самогубство, однокласник, п'ятикурсник*; складанням основ із нульовою суфіксацією: *рукопис, сміттєпровід, життєпис*. Засвідчено і групу складних номінацій з усіченою основою (*зарплата, держслужба, артобстріл, концтабір, редвисновок, музшкола, драмгурток*), слова, утворені за допомогою активних у сучасному мововжитку аброморфем: ***електро**крісло, **фото**об'єктив*.

Маркерами нового часу є слова-неологізми, які відносно недавно, за доби незалежності, з'явилися в лексиконі української мови: *поп-індустрія, фітнес-центр, фешин-шоу*.

Простежуємо у творах Оксани Забужко вживання термінної лексики, як наприклад: *біоенергія, біоробот, звукоізоляція, радіоелементи, гомообіг*. Такі лексеми зафіксовані

в повісті «Книга Буття. Глава четверта», яку авторка назвала «докомп'ютерною» антиутопією. Виявлені композити-терміни служать для стилізації відповідного професійного середовища, у якому перебувають персонажі твору.

Складні іменники виконують зображально-експресивну функцію. При цьому одні характеристики людини виражають негативну оцінність: *Рада впізнала сусідську дівчинку – **опецька-десятилітку** з видутими губами й вічно сонним поглядом маленьких, мов ув останню мить похапцем прорізаних на лиці очиць; малá з неподобним, сороміцьки-закличним реготом качалася по траві* <...> (Забужко 2017: 114). Інші є носіями виразної асоціативно-образної конотації: <...> *модну скуйовджену зачіску а-ля «щойно з ліжка» мама ще зробити може, і **стегна-плечі-живіт** сяк-так тримати в тонусі* <...> (Забужко 2017: 396).

Деякі композити – компаративні метафори [*На згадку про цей **дотик-опік** – за кожним разом, як згадка поверталась, – їй хотілось сховатися навіть не як у дитинстві, під ковдру, – а під землю* (Забужко 2017: 377)], індивідуально-авторські новотвори, як-от: *ворожіння-приміряння, смішок-зітхання, мить-щілина.* Як правило, вони привертають увагу як експресиви.

Складні прислівники. Загальновживані складні прислівники на зразок *тишком-нишком, водночас, велемовно-недбало, мимохідь, силоміць, самохіть* та ін. традиційні для прозової оповіді. Вони позначають: а) спосіб дії: *страшно-нерозривно, різноголосо, повногрудо*; б) міру й ступінь ознаки: *помалу-малу, швидко-швидко, геть-чисто*; в) час: *повік-віку*; г) місце: *туди-сюди, зусібіч.*

Як індивідуально-авторські означуємо утворення *тягуче-смолисто, сторожко-штивно, занудно-буденно, сухо-професійно* та ін. У текстах вони часто виконують оцінно-експресивну функцію, підсилюючи за допомогою одного складника-основи семантику іншого: *Посланець відказав сумирно, аж якось **занудно-буденно**: – Є сили, що правлять світом. Не добрі, не лихі – просто сили* (Забужко 2017: 90); <...> *саме цей, розділений між двома, смертний ризик міг би з'єднати їх так **страшно-нерозривно**, як ніколи ще не єднав Шлюбний Зв'язок жодного Цивілізованого мужчину* <...> (Забужко 2017: 41).

Складні дієслова. Таких назв виявлено невелику кількість. Одні з них є традиційними тавтологічними утвореннями, як *іди-йди,* інші нагадують усно-розмовні повтори (*шукали-кликали*), треті ж – оказіоналізми: <...> ***іди-йди***, *нічого тобі тут ловити,* ***проходь-защіпнися***, *Бог подасть* (Забужко 2017: 387). Цікаві новотвори-дієприслівники позначають подвійну динамічну реальність: *опливаючи-осуваючись*, *вхлебтуючи-всьорбуючи, утягнувши-закрутивши* [<...> *ця любов* <...> *могла переколошматити на своєму віку скільки завгодно життів,* ***утягнувши-закрутивши*** *їх, як у вирву смерча* (Забужко 2017: 113)].

Отже, мовостиль Оксани Забужко вирізняє увага до складних словесних образів із синкретичною семантикою, що розворушує асоціативно-образне мислення читача, його творчу уяву.

Забужко О.С. Після третього дзвінка вхід до зали забороняється. Оповідання та повісті. Київ: Вид. дім «Комора», 2017.

Клименко Н.Ф. Вибрані праці. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2014.

Клименко Н.Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові. Київ: Наукова думка, 1984.

Романенко О.В. Оксана Забужко. *Історія української літератури XX – поч. XXI ст.: у 3 т.* Київ: Вид. центр «Академія», 2017. Т. 3. С. 281–294.

Сологуб Н.М. Мовний світ Олеся Гончара. Київ: Наукова думка, 1991.

REFERENCES

Klymenko, N.F. (1984). Word-forming structure and semantics of compound words in the modern Ukrainian language. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

Klymenko, N.F. (2014). Selected works. Kyiv: Vyd. dim Dmytra Buraho (in Ukr.).

Romanenko, O.V. (2017). Oksana Zabuzhko. *History of Ukrainian literature of the 20th – early 21st centuries*: in 3 vols. (Vol. 3, pp. 281–294). Kyiv: Vyd. tcentr "Academiia" (in Ukr.).

Solohub, N.M. (1991). The linguistic world of Oles Honchar. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

Zabuzhko, O.S. (2017). After the third bell, entry to the hall is prohibited. Stories and tales. Kyiv: Vyd. dim "Komora" (in Ukr.).

Стаття надійшла до редакції 11.11.2025
Прийнято до друку 02.12.2025
Статтю опубліковано 29.12.25

Received 11.11.2025
Accepted for publication 02.12.2025
Published on 29.12.25

Iryna Babii

COMPOUND NAMES IN THE PROSE WORKS OF OKSANA ZABUZHKO

The article is devoted to the analysis of compound vocabulary in the prose works of Oksana Zabuzhko. The aim of the study is to conduct a semantic and functional analysis of compound words in the writer's artistic discourse, to clarify the methods of forming compounds, and to identify the peculiarities of their use. The material of the research includes the writer's short stories collected in the book *"After the Third Ring, Entry to the Hall is Prohibited."*

As a result of the analysis, a large corpus of compound nouns was identified in the works of Oksana Zabuzhko. It was found that the most numerous groups among the compounds are adjectives and nouns, while compound adverbs and verbs occur less frequently.

The semantic analysis of compound nouns has shown that the most common types in the writer's works are compounds denoting persons and abstract notions. All identified compound nouns are formed according to traditional word-formation models of the Ukrainian language. The productive means of forming compounds are stem compounding and word compounding. In Zabuzhko's prose, compound nouns often serve as an important figurative and expressive means of characterizing a person.

A considerable number of compound adjectives were also identified. They frequently describe a person's appearance, inner qualities, character traits, and emotional state. Compound adjectives modifying abstract nouns (names of emotions, feelings, etc.) enhance the expressive tone of the text. Many of these formations create vivid metaphorical images reflecting the psychological state of a character. Compound adjectives in Zabuzhko's works often serve as bright evaluative and expressive linguistic units.

Only a small number of compound verbs were found, while compound adverbs were more numerous. By their semantics, the latter can be grouped into the following categories: manner, measure and degree, time, and place.

It was established that most of the identified compound nouns and adjectives are two-component, although several examples with three roots (components) were also recorded.

The analysis revealed that the majority of compounds in Zabuzhko's prose are individual and author-specific, possessing distinct stylistic coloring. They vividly demonstrate the originality of the writer's idiostyle and artistic mastery.

Compound nouns in Oksana Zabuzhko's prose serve as a significant means of enhancing linguistic expressiveness and testify to the richness of the author's imagery and verbal artistry.

Key words: compound word, compound noun, compound adjective, composite, word-formation, stem compounding, expressiveness.